

Felthåndbøgerne: fra Roms atlas og Fugle i farver til Fugle i felten og Gulls

OLE GEERTZ-HANSEN

Nemt har det ikke været for Dansk Ornitologisk Forenings medlemmer i første halvdel af 1900-tallet, når de skulle på en udflugt til en god fuglelokalitet og skulle bestemme en fugl, de aldrig havde set før. Man havde ikke som i dag et stort udvalg af felthåndbøger at vælge imellem. Man havde måske et eller to værker stående på reolen, men de var absolut ikke egnede til at tage med på tur.

Det mest udbredte fugleværk i mange år var ganske givet *Danske fugle ved hus og i have* fra 1924. Forfatteren O. Helms var formand for DOF fra 1929 til 1941 (se kapitlet side 109). Bogen var på 112 sider og blev genoptrykt adskillige gange de følgende 20 år og i mere end 20000 eksemplarer. Den klare tekst var tilgængelig for alle, og de 14 smukke farvetavler af Ingeborg Frederiksen gjorde, at fugleinteressen fik et løft i en tid, hvor DOFs medlemsskare kun var på få hundrede. I anmeldelsen i DOFT skrev A. Christiani (1924): "Alt, hvad der står om Fuglenes Liv, er skrevet ud fra Forfatterens egne Erfaringer; derfor er det saa træffende og giver Bogen den tiltalende Friskhed, som man savner i de fleste beskrivende Værker."

I 1927 udgav O. Helms *Danske fugle ved stranden* i samme serie, på 97 sider og med 16 farvetavler. Og i 1930 udkom bind 3 med titlen *Danske fugle i skov mark og mose* (103 sider, 16 farvetavler). I 1952 udkom et supplement til 3-bindsværket, nemlig *Danske fugle, sjældne arter*. O. Helms var da død, og teksten var skrevet af foreningens daværende formand Poul Jespersen. Ligesom i seriens tidligere bind var de 14 farvetavler udarbejdet af Ingeborg Frederiksen.

Som den første felthåndbog i Danmark kan man – måske – anføre *Hvad var det for en Fugl* (1938) af A.G. Drachmann, med fem særdeles middel-mådige farvetavler (Fig. 1) og 14 stregtegninger. Denne bog har ikke været nem at bestemme fugle efter. Det har derfor været kærkomment, da der på Roms Forlag i 1942 udkom en lille bog med titlen *Roms Atlas over danske Fugle* med tekst af Harry Madsen og illustrationer af 194 fuglearter i farver udført af Ove Heide. R. Spærck gav bogen et godt ord med på vejen i indledningen, og anmelderen Holger Poulsen (1942) skriver i DOFT, at "Denne lille Bog kan sprede Kendskab til Fugle i meget vide Kredse udover de specielt interesseredes" og

den "anbefales paa det varmeste til alle naturinteresserede, til Skoleelever og ikke mindst til Jægere, der sikkert vil have Gavn af den"!

Ligeledes i 1942 udkom C. Frithjof Christiansen *Lær Fuglene at kende*, illustreret af S.E. Poulsen og med en mere grundig tekst om useende, forekomst, føde, træk, kendetegn, sang og yngleforhold. En handy og særdeles velegnet tur-håndbog var den tyske *Was fliegt denn da?* af Heinrich Frieling, der på 106 sider medtager 396 arter, hvoraf 383 er afbildet i farver, og dertil otte sider med sort-hvide illustrationer af flyvende rovfugle, måger og andefugle. Disse flugtbilleder var en nyskabelse, og kvaliteten samt formatet var medvirkende til, at mange anskaffede den. Den udkom i 1950 og blev i løbet af et par år trykt i over 100000 eksemplarer.

Havde man brug for et mere uddybende værk med nøjagtige dragtbeskrivelser, biotopvalg, stemme, adfærd, yngleforhold, fødeemner, udbredelse, træk med mere, måtte man opsøge den engelsksprogede litteratur, nemlig *The Handbook of British Birds*, vol. 1-5 af H.F. Witherby m.fl. Dette 5-bindsværk medtog på sine 1898 sider alle fugle truffet i England og var enestående for sin tid med samtlige arter gengivet i alle dragter og i farver. Værket blev udgivet første gang i 1943 og genoptrykt i 1945, 1947, 1948 og 1949. Det siger både noget om kvaliteten og behovet for fuglebøger på det tidspunkt.

Fugle i farver og Peterson

Herhjemme var man efterhånden blevet klar over, at der ikke var interesse for fuglebøger uden farvetavler. I 1948 udkom *Fuglebogen. Byens, havens og skovens fugle* med tekst af Finn Salomonsen og 22 gode farvetavler af Henning Scheel. Kort tid senere udkom fire-bindsværket *Nordiske fugle* af Henning Anthon og Jan Boetius, smukt illustreret i farver. Det første bind fra 1950 havde undertitlen *Spurvefugle*, i 1953 udkom *Rovfugle*, i 1954 *Andefugle* og i 1955 *Vadefugle, mågefugle, alkefugle*.

Hvad angår felthåndbøger begyndte der også at ske noget. Næppe nogen anden fuglebog har haft så stor betydning for danskernes fugleinteresse som *Fugle i farver* fra Politikens Forlag. Første udgave udkom i 1952 med tekst af Hans Hvass og farvetavler af Karl Aage Tinggaard. I 1984 var den

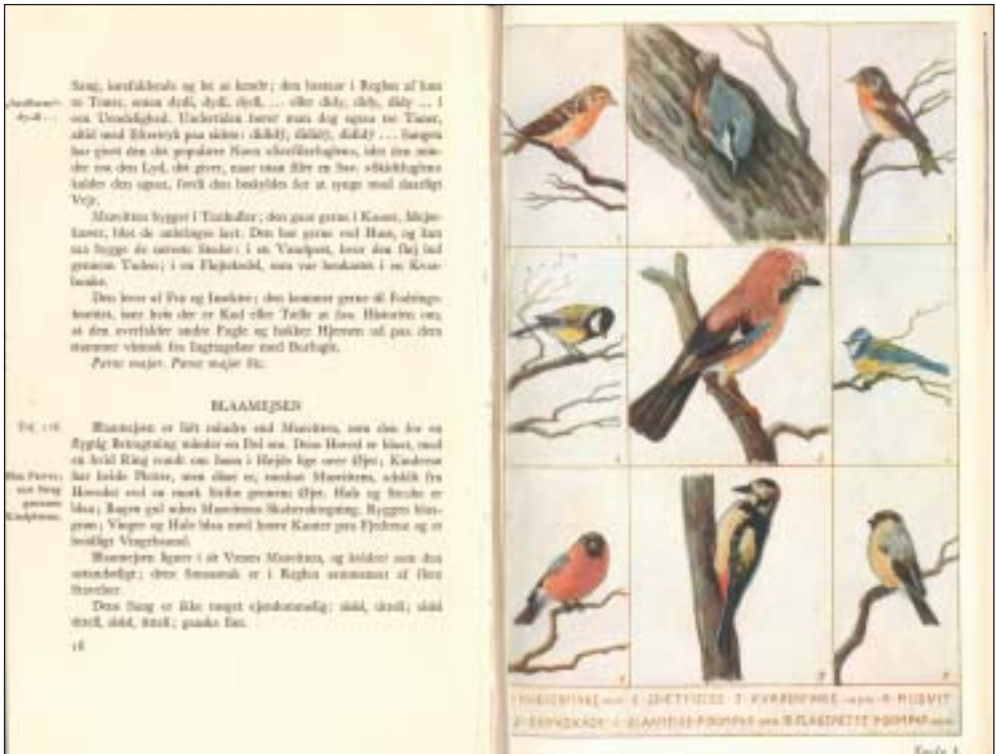

Fig. 1. A.G. Drachmanns *Hvad var det for en fugl?* fra 1938 har kun 36 arter afbildet. Den må have været næsten umulig at bestemme fugle efter.

udgivet i 11 udgaver og 442000 eksemplarer, og en væsentligt ændret udgave med en mere tidssvarende tekst (af Tommy Dybbro) er siden kommet i flere oplag, så der i alt er udsendt mere end en halv million eksemplarer af bogen. Trods denne succes synes den aldrig at være blevet anmeldt i DOFT.

Nu kan det i høj grad diskuteres, om *Fugle i farver* var en felthåndbog, selv om den – i mangel af bedre – blev brugt som sådan. Teksten sagde intet om udseende eller diagnostiske karakterer, man havde alene tavlerne at gå efter, og de viste kun adulte fugle i yngledragt (det gjaldt også mågerne, så de Mellemkjover, der blev rapporteret fra Sortedamssøen i de år, må *Fugle i farver* tage på sin kappe). Men der skulle kun gå to år, før en egentlig felthåndbog blev tilgængelig – hvis man kunne læse udenlandsk. For i 1954 udkom *A Field Guide to the Birds of Britain and Europe* af Roger Tory Peterson, Guy R. Mountfort og P.A.D. Hollom. Peterson havde allerede i 1934 lavet den første “moderne” felthåndbog (både tekst og illustrationer) over nordamerikanske fugle. Den var siden

kommet i mange udgaver, og nu havde Mountfort fået Peterson tændt på idéen om at lave en tilsvarende bog over Europas fugle. Det blev en særdeles velillustreret og brugervenlig bog (i daglig tale ‘Peterson’), som enhver ornitolog med respekt for sig selv havde med på turene dengang. Den var på 318 sider med 64 særdeles gode farvetavler, en kort og præcis tekst samt kort visende arternes europæiske udbredelse. Den blev en stor succes, og allerede i udgivelsesåret blev den genoptrykt og revideret. Bernt Løppenthin (1954) skrev således i sin anmeldelse: "Nu er bogen der, og den vil gå sin sejrsgang gennem Europa." Der kom også hurtigt en svensk udgave (1955), men ret skandaløst måtte man vente seks år på en dansk.

Men i 1960 kom den omsider, den danske udgave, udgivet af Gads Forlag under navnet *Europas Fugle* og oversat og bearbejdet af Bernt Løppenthin, Holger Poulsen og Finn Salomonsen. Danske ornitologer havde dermed fået det første gedigne værktøj til bestemmelse af fugle. I anmeldelsen i DOFT skrev F.W. Bræstrup (1961): "Det er jo

simpelthen den bog som enhver fugleinteresseret må og skal have fremfor nogen anden – og så være henrykt for at den eksisterer." Oplaget var 10000 allerede ved udgivelsen. I 1985 kom en stærkt revideret udgave oversat af David Boertmann og Jon Fjeldså; i den anledning skrev Klaus Malling Olsen (1985): "Siden udgivelsen i 1954 har Europas Fugle solgt bedre end nogen anden europæisk fuglebog. Adskillige senere felthåndbøger har ikke kunnet rokke bogen fra tronen som *den* europæiske felthåndbog." I 1994 var der udkommet i alt otte danske udgaver af Peterson.

Karakteristisk for Petersons bøger var illustrationernes små stregmarkeringer ved de vigtigste kendetegn for arten (Fig. 2).

Konkurrenterne

Peterson fik selvfølgelig ikke lov til at have mærkedet for sig selv i det uendelige. En af de tidligste konkurrenter i Danmark var *Fuglene i Europa* med tekst af Bertel Bruun og illustrationer af Arthur Singer. Den omtalte 530 arter og havde 465 udbredelseskort. Den engelske originaludgave udkom i 1970, og i løbet af kort tid var den oversat til 10 sprog; på dansk kom den i 1971. Den næste var *Fuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten* af R. Fitter, J. Parslow og H. Heinzel, bearbejdet og oversat af Anders Holm Joensen og Niels Otto Preuss. Den udkom på Gads Forlag i 1972, var på 320 sider og medtog 585 arter. Det geografiske område var udvidet, hvilket var naturligt, eftersom rejseaktiviteten blandt fuglefolket efterhånden var blevet større. Anmeldelsen i DOFT er ikke venlig: "Den danske udgave ... er udkommet kun ca. et halvt år efter den engelske originaludgave, hvad man desværre kan beklage, idet oversættelsen bærer alt for tydeligt præg af at være et hastværksarbejde, men meget af miseren skyldes sikkert forfatterne" (Guildal 1973).

Petersons lykkelige forening af kunstner og fuglekyndig forfatter i samme person skulle heller ikke komme til at stå alene. I årene 1977-79 udgav Gyldendal fire små bøger af den svenske ornitolog og kunstner Lars Jonsson under fællestitlen *Fugle i naturen* – undertitlerne var *Skov, park og have; Hav og kyst; Sø og å, mose og mark; Fjeld og fjeldskov*; og i forlængelse heraf *Fuglene i Middelhavslandene og Alperne* (1982). Oversættere var Poul Hald-Mortensen og Jakob Sunesen. Bøgerne fik en ganske stor udbredelse i kraft af forfatterens talent, og de var samtidig fundamentet for den senere felthåndbog *Fugle i Europa med Nordafrika og Mellemøsten*, der i 1994 udkom i dansk bearbejdelse af Peter og Gitte Lyngs. Bogen behandler 670 arter

og har 600 udbredelseskort og 2600 illustrationer. I sin anmeldelse af den engelske udgave fra 1992 var Rolf Christensen (1993) begejstret: "Bogen tager førstepladsen på min reol, og jeg er sikker på, at den bliver et vigtigt redskab for fuglekiggere i mange år frem. Til lykke, Lars!"

Den for tiden mest brugte felthåndbog er *Fugle i felten* af Killian Mullarney, Lars Svensson og Dan Zetterström i samarbejde med Peter J. Grant. Bogen, der også dækker Middelhavsområdet, behandler 850 arter med særdeles gode illustrationer, flerfarvede udbredelseskort og en god overskuelig tekst med stor vægt på bestemmelsesproblematikken. Den danske bearbejdelse ved Klaus Malling Olsen udkom i 1999, samme år som den svenske originaludgave. Anmelderen i DOFT, Michael Funch (1999) skriver: "Bogens illustrationer er slet og ret fantastiske. De fleste fugle er levende og velproportionerede, og de vises i (mange) situationer, som man bedst kender dem fra felten ... De 140 vignetter, hvor fuglene vises i deres natur, er små perler, som man kan bruge timer på at studere og nyde."

Ud over disse titler er der udkommet en række populære bøger, der også primært handler om artsbestemmelse (se nedenfor), samt nogle mere omfattende værker, der strengt taget er for store og tunge at bringe med i felten. En af dem, der ikke er velegnet til brug i felten, men til gengæld er et gedigent opslagsværk til hjemmbrug, er *Fuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten* af Mark Beaman, Steve Madge og Klaus Malling Olsen. På 866 sider beskriver og illustrerer bogen næsten samtlige arter og underarter set i området.

Stadig plads til de folkelige bøger

Mange populære fuglebøger – om artsbestemmelse eller med hovedvægten på andre ting – har gennem tiden hjulpet folk med at sætte navn på de fugle, de mødte på søndagsturen eller til daglig i haven. Også mere faglige bøger har utvivlsomt tjent samme formål, hvis de tilfældigvis har været inden for rækkevidde, specielt de ældre fra en tid med få eller ingen egentlige bestemmelsesværker.

Finn Salomonsen udgav allerede i 1940 *Strandens Fugle* med tavler af Henning Scheel, fire i farver og to i sort-hvid. Langt senere, i 1965 udkom Salomonsens *Fuglene ved vore kyster* med 53 farvefotografier af Benny Génsbøl; det var dengang noget nyt inden for den ornitologiske litteratur. Året efter udkom *Fuglene i vore skove*, som Benny Génsbøl både leverede tekst og fotos til – det blev starten på hans lange karriere som fuglebogsforfatter. I 1987 kom således

hans *Nordens fugle* på forlaget Gad (der havde Génsbøl i sin stald). Her gennemgik han i en klar og overskuelig tekst 309 arter truffet i Skandinavien. Ud over udseende behandlede bogen yngleforhold, udbredelse, trækforhold, biotopvalg og bestandsstørrelser. På illustrationssiden var der, foruden de forventede farvefotos, 63 farvetavler af Steen Langvad med i alt ca 1000 afbildede fugle. Bogen blev efterhånden oversat til alle de nordiske sprog. I sin anmeldelse skrev Peter Lyngs (1987) bl.a.: "Endnu en felthåndbog har set dagens lys. Bliver vi lykkeligere eller klogere af det? Ja, det er der faktisk en mulighed for. Génsbøls bog hæver sig nemlig klart over den linde grød af ofte ligegyldige fuglebøger, der findes på markedet i dag."

I 1970'erne udgav Politikens Forlag tre små overskuelige håndbøger, der fik stor udbredelse: *Fugle fra skov, krat og have* (1973), *Fugle fra hav, sø og mose* (1974) og *Fugle fra mark, hede og fjeld* (1975). De var illustreret af Henning Anthon og blev solgt i et oplag på tilsammen 100 000. Samme forlag udgav 1979 en lille handy bestemmelsesbog, *Politikens fugleguide* af Tommy Dybbro og Peter Hayman. Den udkom i en ny udgave i 2002 og er trykt i 40 000 eksemplarer. Bogen beskriver 430 arter med op til 12 tegninger pr art. I 1997 kom *Politikens fuglebestemmelsesbog* af Tommy Dybbro, som i klar og overskuelig tekst gør rede for status i Danmark, levevis, træk og overvintring for de 255 medtagne arter, ledsaget af farvefotografier og tegninger. I 2003 fulgte *Politikens bog om Europas fugle* af Tommy Dybbro og Robert Hume.

Et par nye bøger, der smukt kombinerer det ornitologisk korrekte og det kunstneriske, er *Danmarks store fuglebog* fra Gyldendal, skrevet og illustreret af Jens Overgaard Christensen, og *Politikens store fuglebog* med tekst af Tommy Dybbro og illustrationer af Carl Christian Tofte.

Det mere specialiserede

Danske forlag har også udgivet bøger med et snævrere sigte, f.eks. om bestemte fuglegrupper. Således rovfuglene – her fornyede Benny Génsbøl i 1984 litteraturen med *Rovfuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten*, 383 sider med særdeles oplysende tekst, udbredelseskort og 180 illustrationer af Bjarne Bertel. Siden er der kommet fire reviderede udgaver, og bogen er oversat til ni sprog. I sin anmeldelse skrev Bent Pors Nielsen (1984): "Konklusionen kan kun blive et klart: Bravo! Bogen giver fuld valuta for pengene. Tilblivelsesprocessen var lang og besværlig, men man er glad for, at forf. holdt fast ved sin idé, for hans rovfuglebog

er blevet et enestående smukt og værdifuldt værk, som vil komme til at stå som disse års væsentligste danske udgivelse om rovfugle." Man kan måske ikke kalde det en (felt)bestemmelsesbog, men det var til gengæld et tidligere værk fra 1974, skrevet af to danskere sammen med to briter og udgivet i England: *Flight Identification of European Raptors* af Steen Christensen, Bent Pors Nielsen, R.F. Porter og Ian Willis. Bogen udsprang af en serie artikler i *British Birds*, som igen byggede på en række artikler om rovfuglebestemmelse i DOFT med både tekst og tegninger af Steen Christensen. Disse artikler og bogen revolutionerede feltbestemmelsen af rovfuglene.

Den, der særlig har gjort sig bemærket med den slags internationale udgivelser af bestemmelsesværker om specifikke grupper, er imidlertid Klaus Malling Olsen. Først kom *Terns of Europe and North America* (1995), med 41 farveplancher af afro-svenskeren Hans Larsson, der dengang endnu ikke var fyldt 20 år. Herefter fulgte *Skuas and Jaegers* i 1997, stadig med Hans Larsson som illustratør, og i 2004 kom makkerparrets seneste udgivelse, *Gulls of Europe, Asia and North America*. Et særdeles grundigt værk på 608 sider, med 83 tavler og over 800 farvefotos. I anmeldelsen i DOFT skrev Andreas Hagerman (2005): "Mågefundamentalisterne vil ... omfavne bogen, ikke mindst fordi den samler en masse viden, som tidligere skulle søges i en masse artikler spredt i forskellige tidsskrifter."

Andre bøger handler om beskrivelse og artsbestemmelse af fuglenes reder, æg og unger. *Guide to the young of European precocial birds*, skrevet og smukt illustreret af Jon Fjeldså, udkom i 1977, og samme år udkom på Gads Forlag *Europas fugles reder, æg og unger* af Colin Harrison, på dansk ligeledes ved Jon Fjeldså.

Endelig er der mere traditionelle bestemmelsesværker, bare ikke for Danmark, men med anden dansk tilknytning. For eksempel felthåndbogen *Fugle i Nordatlanten* fra 1990, af Søren Sørensen og Dorete Bloch, som beskriver 250 arter og underarter fra Færøerne, Island, Shetland, Orkney og Ydre Hebrider med omgivende farvande. De 44 farvetavler er af Steen Langvad. Endnu længere væk fra Danmark kommer vi med *Birds of the Middle East and North Africa* fra 1988, men bogen er skrevet af danske Steen Christensen sammen med P.A.D. Hollom, R.F. Porter og I. Willis. Hvor *Europas Fugle* gik under øgenavnet 'Bibelen', kom denne bog til at hedde 'Koranen'. Uffe Gjøøl Sørensen (1988) anmeldte den i DOFT bl.a. med ordene: "der er tale om en meget væsentlig udgivelse – en

Fig. 2. A field guide to the birds of Britain and Europe (R.T. Peterson m.fl.) fra 1954 udkom i dansk oversættelse som *Europas Fugle* i 1960 og var en milepæl hvad bestemmelsehåndbøger angår. Med de særdeles gode farvetavler med små stregmarkeringer af artens karakteristiske kendetegn var den nærmest en revolution.

bog, der sætter nye standarder for det at bestemme fugle under fremmede himmelstrøg."

Fuglelokaliteter

Med den stigende interesse for fugle og det øgede antal aktive ornitologer meldte der sig et behov for en oversigt over gode fuglelokaliteter. *Ud at se på fugle* af Harry Hjortå udkom i 1974 og var en beskrivelse af 130 gode lokaliteter, deres adgangsforhold, observationssteder og fugleliv. En praktisk lille bog at medbringe på turene. Men allerede i 1970 var originaludgaven af John Gooders *Fuglelokaliteter i Europa* udkommet, altså en tilsvarende bog med et videre geografisk sigte; den danske udgave udkom i 1977 og var bearbejdet af Bent Pors Nielsen. Den beskrev de bedste fuglelokaliteter i Europa, bl.a. med detailkort, og var

en nyskabelse for den hastigt voksende gruppe af feltornitologer.

Arvtageren til *Ud at se på fugle* var *Kortbog over danske fuglelokaliteter* af Leif Schack-Nielsen. Den blev udgivet af DOF i 1982 og beskriver 168 fuglelokaliteter. I 1996 udkom endelig *Fuglelivets hvor og hvornår* af Tommy Dybbro og Søren Olsen, en gennemgang af 260 gode danske fuglelokaliteter.

Fuglestemmer

En stor hjælp til bestemmelse af fugle er stemmerne: sang og kald samt andre stemmeytringer. Til hjælp hertil findes bøger og indspilninger, og også på det punkt er der sket en hel del.

Et tidligt forsøg var bogen *Fuglenes Sang* af C.J. Lauritzen. Den udkom i 1928, og ud over en

forklarende tekst er de enkelt arters sang gengivet med noder (Fig. 3). Det har nu næppe været nemt ad den vej at afgøre, om det var en Sivsanger, en Rørsanger eller måske en Sumpsanger, som Kærsangeren dengang hed. Men det har også været svært at benytte de sonagrammer, som siden 1960'erne er blevet brugt til at illustrere fuglenes stemmeytringer i håndbøgerne.

Carl Weismann, der var foregangsmand på feltet, fik i 1930'erne overført fuglestemmer til lakplader. I 1939 udkom to af disse plader, og i årene frem til 1952 blev det til 17 grammofonplader med stemmer fra fugle, pattedyr og padder. Jeg erindrings hans besværligheder med optagelserne. Først skulle man finde Sangdroslens foretrukne sangpost, derefter skulle der i passende afstand hænges en mikrofon op. Så skulle man have en optagervogn fra Statsradiofonien ud i nærheden en stille aften og vente på, at droslen var i humør til at synge. Kom der en gøende hund eller en støjende bil forbi, måtte man begynde forfra.

I 1960 udkom *Fuglesangen - en verden af musik* af Poul Bondesen, udgivet af DOF med tilskud fra Carlsbergfondet og Statens Almindelige Videnskabsfond. Den gav klare beskrivelser af sangens opbygning og var ledsaget af oscillogrammer og sonagrammer samt en grammofonplade med 37 stemmer optaget af Carl Weismann. I anmeldelsen i DOFT skrev Karl Georg Wingstrand (1960): "Det er ikke så tit at en kombination af eksakt naturhistorisk beskrivelse og kunstnerisk vurdering falder så heldigt ud, men i dette tilfælde må man absolut sige, at forfatteren har skilt sig fra sin opgave med ære."

I *Sådan synger fuglene*, en bestemmelsesnøgle af Benny Génsbøl, findes gode beskrivelser af fuglenes sang. Den udkom i 1983 og indeholdt bl.a. beskrivelse af hvor og hvornår, man kan høre de enkelte arter. I 1992 udkom *Skovens fuglestemmer året rundt* af Jon Bjørn Andersen, indeholdende udførlige beskrivelser 47 arters stemmer døgnet og året rundt.

Efterhånden er man på fuglestemmeområdet ganske godt hjulpet af de talrige cd-indspilninger af både dansk og udenlandsk oprindelse. I 1998 udgav Benny Génsbøl således *Fuglestemmerne omkring os* indeholdende tre cd'er med 199 stemmer i en særdeles god lyd kvalitet og med en ledsgående tekst.

Referencer

- Bræstrup, F.W. 1961: Europas fugle. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 55: 107 (anmeldelse).
Christensen, R. 1993: Birds of Europe. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 87: 259 (anmeldelse).

The image shows three musical excerpts for different bird species. Each excerpt is presented on a single staff with a treble clef and a 2/4 time signature. The first excerpt is for Rørsangeren (Acrocephalus arundinaceus), marked 'Moderato' and '8...'. The second is for Sivsangeren (Acrocephalus phragmitis), marked 'Allegro' and '16...'. The third is for Sumpsangeren (Acrocephalus palustris), marked '16...' and featuring various musical notations like triplets and slurs. The excerpts are arranged vertically, with the Rørsangeren at the top, Sivsangeren in the middle, and Sumpsangeren at the bottom.

Fig. 3. C.J. Lauritzens *Fuglenes sang* fra 1928 havde noder for fuglenes sang. At gå på nattergaletur og standse op for med sine notebog at bestemme, hvad det var for en fugl, man hørte, har ikke været en nem opgave.

- Christiani, A. 1924: Danske Fugle ved Hus og i Have. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 18: 141 (anmeldelse).
Funch, M. 1999: Fugle i felten. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 93: 179-180 (anmeldelse).
Guildal, J.A. 1973: Fuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 67: 74-75 (anmeldelse).
Hagerman, A. 2005: Gulls of Europe, Asia and North America. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 99: 218 (anmeldelse).
Lyngs, P. 1987: Nordens fugle. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 81: 185 (anmeldelse).
Löppenthin, B. 1954: A field guide to the birds of Britain and Europe. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 48: 132-133 (anmeldelse).
Nielsen, B.P. 1984: Rovfuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 78: 145-146 (anmeldelse).
Olsen, K.M. 1985: Europas fugle. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 79: 161-162 (anmeldelse).
Poulsen, H. 1942: Roms Atlas over Danske Fugle. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 36: 114 (anmeldelse).
Sørensen, U.G. 1988: Birds of the Middle East and North Africa. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 82: 146-147 (anmeldelse).
Wingstrand, K.G. 1960: *Fuglesangen - en verden af musik*. – Dansk Orn. Foren. Tidsskr. 54: 167-168 (anmeldelse).